

Lengyel András:

EGY ELFELEJTETT SZEGEDI ÍRÓ: HEGYI ISTVÁN

Hegyi István nem teljesen ismeretlen a szegedi irodalomtörténészek körében. Novelláiról annak idején Móra Ferenc és Juhsz Gyula írt elismerően /ami föltétlenül tekintélyt adott s ad neki/, forradalmak alatti publicisztikájára egy kis dolgozat keretében Péter László figyelt föl, s a tájékozottabb kutatók azt is régtől fogva tudják róla, hogy a fiatal József Attilával is kapcsolatban volt. S az évek során egyféle irodalmi-irodalomtörténeti besorolása is megtörtént. Juhász Gyula már 1924-ben "igen tehetséges fiatal kezdő szegedi novellistaként" emlegette /JGYÖM 7:79./, majd 1926-ban a második Hegyi-kötetről írott kritikájában "erős fájú, komoly, kemény szegedi naturalistának" mondta. Úgy látta, Hegyi "naturalista és népies", de "nem Tömörkény-epigon, bár az ő nyomaiban halad. A Szegénység szerzője már látja és érzi a mai idők, a mi napjaink népének, a robotosoknak, a kisémmizetteknek szociális és erkölcsi nyomorúságát". /JGYÖM 7:233./ Ilia Mihály pedig, igaz, csak a Juhász kritikái kiadás szűkszavú jegyzeteiben, magyarázatként, "a szegedi népies novella kései képviselőjét" láttatja benne /JGYÖM 7:378./, s utóbb is szükségesnek tartja, hogy a készülő Szeged-monográfia irodalomtörténeti fejezete róla is szóljon. Életútját s pályáját azonban érdemben senki nem dolgozta föl, könyvei gyakorlatilag hozzáférhetetlenek, művei pedig olvasatlanok. Neve így igazában még az országosénál szűkebb szegedi irodalmi köztudatban sincs benne. Egy Békefi Antal, egy Újlaki Antal, egy Magyar László, egy Palotás Fausztin /s még annyi társuk/ összehasonlíthatatlanul ismertebb mint ő. Pedig az említetteknel /s még sok más társuknál/ Hegyi

föltétlenül jobb, izgalmasabb író, s ha az ösztönző Tömrökény, vagy a más alkatú Móra színvonalát nem is éri el, a szegedi irodalom külön hierarchiájában helye közvetlenül ő alattuk van.

De mi tudható egyáltalán róla? Mi az, ami ma róla elmondható? Élete, sajnos, röviden összefoglalható.

1896. november 11-én született Szegváron, paraszt szülők gyermekeként. Származása, jóllehet nem folytatta szülei életét, meghatározó lett számára, miként az is, hogy hamarost, még gyermekként, gyermekparalízist kapott, s e kór, mely féloldalára megbénította, élete végéig elkísérte s alkalmatlanná tette a paraszti életre. Valószínűleg szülei is ezért vállalták, hogy - ha nagy áldozatokkal is - gimnáziumba járatják. Középiskolai tanulmányait Szegeden végezte; a világháború kitörésének évében érettségizett.

Hogy érettségi után mihez kezdett a nyomorék fiatalember, nem tudjuk. Írói ambíciójának első jeleiről is csak 1917-től vannak adataink. A Szegedi Híradóban és Móra lapjában, a Szegedi Naplóban jelentkezett írásaival. 1918-ban, tudjuk, ő vetette föl az ötletet is, amelyet azután Juhász is, Móra is a magáénak vállalt: Dózsa Györgynek állítson Szeged szobrot. Ez a terve már jellemző rá; egyaránt mutat paraszti orientációjára és válságérzékelésére. Ekkoriban ismerkedhetett meg személyesen Mórával, Juhásszal, s a literátus rendőrtiszttel, Szalay Józseffel, aki hivatali hatalmával sokakon segített s akinek révén utóbb Hegyi is álláshoz jutott. A huszas évek elején kistisztviselő lett a rendőrségen, évek hosszú során át aktákat gyártott, útleveleket állított ki. /Érdekességként említhető meg, hogy ő állította ki Juhász Gyula útlevelét is./

Dózsa-cikke okán Péter László a forradalmak szegedi publicistái közé számítja, igazában azonban - mint Péter

László is kimondja - nem volt forradalmár alkat. De emberi-anyagi nyomorúságában is következetesen írónak készült, s ez: mikrovilága sorsának kifejezése tette számára értelmessé az életet.

1923-ban megjelent első kötete, a Vándorló falu. Ekkor, a huszas évek elején már ott találjuk a szervezkedő fiatal írók és művészek között. Barátja lett a szintén pályája elején járó Berczeli Anzelm Károly, kapcsolatba került Koroknay Józseffel, akinek nyomdája körül a fiatalok gyülekeztek. Itt ismerhette meg József Attilát is, aki a Nem én kiáltok című verskötetét az elsők között ajánlotta neki:

Hegyi István barátomnak szeretettel: a föld és -
ja! az ucca fia. Nyugalom, nyugalom. A földek nagy nyu-
galma kéne!

Szeged, 1924. karácsony szombatja. József Attila.

Koroknay József önzetlensége segítette hozzá második kötetéhez, a Szegénység-hez is, amely 1925 végén került ki a Templom téri kis nyomdából, abban a formában s kivitelben, amelyben József Attila könyve is.

E könyvét jól fogadták, Móra, Juhász Gyula méltatta, s tehetségét, munkásságát a Dugonics Társaság is hamarost méltányolta, mert 1926. február 28-án a közgyűlés őt is a társaság tagjává választotta. Egyik ajánlója tehetségének legkövetkezetesebb méltánylója, Juhász Gyula volt. A társaság a keveset író, ritkán megszólaló fiatal írónak fontos fóruma lett. 1935-ig tíz alkalommal szerepelt a "dugonicsok" főlolvasó asztalánál, kis terjedelmű életművének számos fontos darabját itt vezette először nyilvánosság elé. De a társaság ébresztgette benne a közösséghez, csoporthoz tartozás tudatát is. Berczeli Anzelm Károlyt például az ő ajánlatára vették föl. Magányát oldotta a Tömörkény Asztaltársaság is, amelynek szellemi vezére Juhász Gyula volt, s amely ekkor, 1928 körül, még

nem volt az a dilletáló társaság, amely később lett. E társaságban többször szerepelt együtt Juhással, így 1928. június 16-án. 1928-ban részt vett az Alföldi Művészek Egyesülete előkészítésében.

1931-ben súlyosan megbetegedett, tífuszt kapott, s külön tragédiája lett, hogy megfertőzte öccsét, aki betegségébe belehalt. A tragikus eset mélyen megrázta, talán részben írói elhallgatásának is ide nyúlnak vissza gyökerei.

Elhallgatása előtt azonban még egyszer igazán föl-villant, A Móricz Zsigmond szerkesztette Nyugat több elbeszélését elfogadta közlésre, s bár Nyugat-beli szerepléséből végül - Móricznak a lapból való kiválása miatt - semmi nem lett, Móricz ítéletén fölbuzdulva harmadik novelláskönyvét is kiadta, Fecskék a porban címmel /1932/.

1932-ben a Dugonics Társaság éves beszámolója szerint elköltözött Szegedről. Hogy hová, nem tudjuk, de mivel a társaságban csak 1935-ig szerepelt, azt kell gondolnunk, 1935 körül Szeged környékéről is eltávozott. Ettől kezdve alig van adatunk róla. Az életben jelent meg néhány dolga, egy hír szerint 1944-ben Szászrégenben volt hivataltisztt.

1945 után még egyszer szerepelt Szegeden. 1948. február 29-én - mint "külső tag" - a Dugonics Társaságban fölolvasta Unokák című paraszttörténetét. Magára maradva 1951. november 29-én halt meg Budapesten.

Életútjának e töredékes és változatos áttekintésénél többet mond róla három kötet írása. Ezekből egy markáns írói arcél bontakozik ki, egy sajátos külön világ mutatkozik meg.

"Paraszttörténeteket" írt, ahogy maga is nevezte írásait. Tárgyát a paraszti életből merítette, talán nincs is novellája, amelyben ne a falu emberei jelennének meg. Ezt a világot ismerte igazán, s ehhez volt meg-

felelő distanciája is. Közelről figyelte, látta a parasz-
tok életét, de már e világon kívül állott. Alakjai így
akár etnográfiaileg is hitelesek, élethűek. A néprajzi
hitei azonban nem egyetlen s nem is legfőbb vonása no-
vellaírásának. Alakjai a paraszti világnak sajátos alak-
jai, bennük, ahogy Juhász Gyula is észrevette, "a kisem-
mizettek szociális és erkölcsi nyomorúságát" is láttatni
tudta. Mert alakjai mind valamiképpen sebzettek s kiszol-
gáltatottak valaminek. A szociális viszonyoknak, a sze-
génységnek is természetesen, de nemcsak annak. Vágyaik-
nak, érzelmeiknek, benső késztetéseiknek is. Tárgyias
leírásukkal megteremti a novellák auráját, a realista
hagyományokon iskolázott olvasó könnyen rá tud hangolód-
ni e világra, e világ külön törvényeire. S ezek az
"igénytelen" történetek egy ponton törvényszerűen mege-
melkednek, valami fordulat váratlanul visszamenőleg is
áthangolja, átértelmezi a történetet s kevés szóval, kül-
sődleges eszközök nélkül is fölillant mély emberi tragé-
diákat, esetességeket. Legjobb írásai - mint pl. a Sze-
génység kötetben A betyár - jelentős írókkal, a magyar
próza jeles mestereivel rokonítja. Legjobb teljesítménye-
ivel egy Tömörkény - Móricz - fiatal Kodolányi neve fém-
jelezte prózatörténeti háromszögbe kívánkozik. Ez az
összevetés talán meglepő lehet ismeretlen íróról szólván,
de Hegyi novellái följosigitanak rá, hogy velük kapcso-
latban mint magyarázó, megvilágosító példákra, Móricz ke-
mény, erőteljes novelláira, köztük a Barbárokra is utal-
junk, vagy Kodolányinak József, az ács c. elbeszélését
emlegessük. Hegyi ugyan kisebb tehetség náluk, de - s ez
hangsúlyozandó - novellisztikájának karaktere velük roko-
nítja.

Móricz, Kodolányi, tudjuk, a harmincas évek elején
váltásra kényszerült - a novellista Kodolányit például a
történeti regények írója váltotta föl. Ez Hegyi elhall-

gatásának megértéséhez is kulcsként szolgál. Az a zárt történetet elbeszélő, elsődlegesen szociálisan értelmezendő realista novellatípus, amelyet ő is művelt, úgy látszik, éppen az időben ért lehetőségei végéhez. A novellaforma radikális fölbontása, vagy pláne "szöveggé" alakítása, amelyhez prózaírásunk mára eljutott, ebbe a novellaformába már nem fért bele. A lelkiéletnek, a tudatnak azok a területei és vonatkozásai, amelyek mind a prózafejlődés centrumába kerültek s kerülnek, e formában nem voltak megjeleníthetők; s a szociális feszültségek kimondásához is elmaradtak eszközei a szociográfikus gyakorlat lehetőségeitől.

Hegyi István kicsiny és félbehagyott, torzóban maradt életműve azonban így is fontos eleme Szeged irodalomtörténetének. S a magyar prózafejlődésben egy fontos novellaforma végső föllobbanásához az a változat is hozzátartozik, amelyet ő képviselt. Ha egyszer elkészül majd a szegedi irodalom antológiája, abban Hegyi István legjobb novelláinak is helyet kell adni.